

Likhaan

8

The Journal
of Contemporary
Philippine Literature

The University of the Philippines Press
Diliman, Quezon City

LIKHAAN
U.P. INSTITUTE OF CREATIVE WRITING

LIKHAAN 8

The Journal of Contemporary Philippine Literature

©2014 by UP Institute of Creative Writing

All rights reserved.

No copies can be made in part or in whole without prior written permission from the author and the publisher.

ISSN: 1908-8795

ISSUE EDITOR

Rosario Cruz-Lucero

ASSOCIATE EDITORS

Heidi Emily Eusebio-Abad

Eugene Evasco

MANAGING EDITOR

Gabriela Lee

PUBLICATION ASSISTANT

Ronnie Amuyot

BOOK DESIGNER

Zenaida N. Ebalan

COVER ART

Allan N. Derain

COVER DESIGN

Jedi Directo

ADVISERS

National Artist Bienvenido Lumbera

National Artist Virgilio S. Almario

Amelia Lapeña-Bonifacio

Gémino H. Abad

Cristina Pantoja Hidalgo

FELLOWS

Jose Y. Dalisay Jr.

Rolando B. Tolentino

Charlson Ong

Jun Cruz Reyes

Romulo P. Baquiran Jr.

J. Neil C. Garcia

Victor Emmanuel Carmelo D. Nadera Jr.

ASSOCIATES

Rosario Cruz-Lucero

Heidi Emily Eusebio-Abad

Luna Sicat Cleto

Eugene Y. Evasco

ICW STAFF

Ronnie Amuyot

Arlene Ambong Andresio

Gloria Evangelista

Pablo C. Reyes

Table of Contents

	V	Introduksiyon: Ang Pagbabalik ng Nawawalang Diwa't Kaluluwa ng Panitikang Pambansa
Maikling	3	Kung Sino ang Mas Kilabot sa Aswang at Tulisan <i>Allan N. Derain</i>
Kuwento	26	Bayanggudaw <i>Lilia Quindoza Santiago</i>
	39	Agunyas <i>Jason Tabinas</i>
	52	Ang mga Nawawalang Bangus <i>Chuckberry Pascual</i>
Short	73	An Excerpt from the <i>Philippine Journal of Archaeology</i> <i>Victor Fernando R. Ocampo</i>
Story	78	The Descending <i>Gino Dizon</i>
	98	Light in the Water <i>Raissa Claire Rivera Falgui</i>
Sanaysay	115	Our Lady of Imelda <i>Kristian Sendon Cordero</i>
	133	Kubeta <i>Nancy Kimuell-Gabriel</i>
	149	Mga Birtuwal na Karahasan <i>Laurence Marvin S. Castillo</i>

Essay

161

The City in Philippine Gay Literature
J. Neil C. Garcia

185

Transit Mundus: The Poetics and Politics of Death and Healing in Cordillera
Jaymee T. Siao

Panulaan

211

Ang Aklat ng Pagkakanulo
Kristian Sendon Cordero

227

Manansala
Enrique S. Villasis

233

Talulot, Titik, Tula
Francisco Arias Monteseña

239

Sa Pansamantala
Vijae Orquia Alquisola

Poetry

251

The Crows of India
Merlie M. Alunan

255

The English Channel and Other Poems
Carlomar Arcangel Daoana

263

The Lost Colony and Other Poems
Kristine Ong Muslim

265

Calendar of Literary Events

287

Selected Bibliography of Literary Works, 2014

301

The Authors / Mga May-Akda

307

The Editors / Mga Editor

Introduksiyon

ANG PAGBABALIK NG NAWAWALANG DIWA'T KALULUWA NG PANITIKANG PAMBANSA

Ayon sa ating katutubong sistema ng paniniwala, may pangalawa tayong Akaluluwa. Sa kasawiang palad, atin itong iwinaglit at di na kinilala mula nang napasailalim tayo sa Simbahang Katoliko. *Dungan* ang tawag sa pangalawang kaluluwang ito. Kapag tayo'y tulog, humihiwalay sa ating katawan ang ating dungan at gumagala-gala. Uuwi ang dungan sa kaniyang katawan, o lawas, sa mga sandaling malapit na itong gumising. Kung di pa nakauwi ang dungan at biglang nagising ang katawan, hindi makakabalik ang dungan, tuluyan na itong maliligaw, at sa kalauna'y mawawala. Ang katawan nama'y manghihina, maaring mawala sa sarili't maging tulala, at tuluyan nang papanaw. (Ito ang dahilan kaya maingat nating iniwasang bulabugin ang mga natutulog.) Ang baylan ang tanging nakakaalam kung paano aakitin at pauwiin ang nawawalang dungan sa pamamagitan ng mga orasyon at kilos-sayaw.

Ang kalipunan ng mga akdang nakapaloob sa ikawalong isyung ito ng *Likhaan Journal* ay mga kuwento, sanaysay, at tula ukol sa mga dungan na naliligaw, nawawala, at naghahanap ng daanang pabalik. Nawa'y sa bisa ng kani-kaniyang orasyon at kaalaman sa pagtatanghal ng mga ito, ang mga manunulat sa journal na ito'y magsisilbing gabay, sadyain man nila o hindi, upang makauwi tayo sa lawas ng ating sariling panitikan.

Maikling Kuwento

Kaalamang-bayan ang ginamit ni Derain sa kaniyang akdang “**Kung Sino ang Mas Kilabot sa Aswang at Tulisan.**” Kung babasahin, tila isang saliksik ang akda na minahan ng impormasyon ukol sa aswang. Gayumpaman, kailangan din ng talas ng pagbabasa upang iugnay ang mga datos na ito sa gawa-gawang kuwento ukol sa mga itinuring na tulisan o laki-sa-damo noong panahon ng kolonyalismong Amerikano.

Kung ang sanlibutan ay binubuo ng suson-susong mundo, na tinitirhan ng iba-ibang nilalang, ayon sa paniniwala ng ating mga kababayang katutubo, masasabing ang lunan ng kuwentong ito ay isang suson na tinitirhan ng mga aswang. Mistulang *doppelganger* ang mundong ito ng mga aswang: kung minsang *parallel universe*; halimbawa, binubuo rin ito ng iba-ibang uring panlipunan: may kabesa, kusinero, kartero, panadero, may-ari ng palaisdaan, katiwala, manggagawa, katulong, don at donya, Tandang, Mang, Manang, at Senyora. Kung minsan nama'y *reverse-mirror universe*. Taong 1916 ang panahon ng kuwento, panahon ng Amerikano; kung sa ating kasaysayan ay may nagsuot ng tapis na gawa sa watawat ng Pilipinas, may aswang naman na nagsuot-panloob na gawa sa watawat ng yanqui. Sa ganitong pagsasanib ng dalawang mundo, nagsisilbi ring *foil* ang mga aswang sa ating mga Pilipino, sa konteksto ng ating kasaysayan at kalagayang panlipunan. Ayon sa kuwento, ang mga aswang ang walang pinapanigan sa bangayan ng tama at mali, o kabutihin at kasamaan. Noong naglaban sina Miguel at Lucifer, ayon sa kuwento, naging aswang ang mga nanood lamang mula sa laylayan dahil sa “kawalan nila ng pakialam sa kahit kaninong panig.”

Nararapat lamang na ang kuwentong “**Bayanggudaw**” ang sumunod sa kuwentong tungkol sa mga walang pinapanigan na aswang, dahil dito naman ay isinasalaysay ang katapangan ng mga taong may paninindigan, sa kabila ng posibleng kastigo't kamatayang kahihinatnan nito. Nariyan ang tatay ni Nana, na naging gerilya noong panahon ng digmaan; ang karaniwang taumbayan na inilagay ang sarili sa panganib upang kupkupun ang mga gerilya; at higit sa lahat, ang mismong paglahok ni Nana sa kilusang lumaban sa Batas Militar. Inilalarawan ng tagasalaysay ang mga pook ng kaniyang kabataan sa estilong lumilikha ng kababalaghan: ang ilog na kaniyang nilusong upang maghanap ng hipon, at lalo na ang kawayanan, na ang bawat puno ay kaniyang pinangalanan ayon sa personalidad nito: si Apung Gudin na mayabang; si Manang Majica na salamangkera; at higit sa lahat, ang pinakamatalik na kaibigan ni Nana, ang kawayang si Bimba, na tinawag itong “Luka-luka” nang pagtanungan siya kung magiging ano ito paglaki.

Sa unang basa, ang kuwentong “**Agunyas**” ay maaaring maiugnay sa mga akda nina Edgardo Reyes at Rogelio Sicat. Gumamit ang awtor na si Tabinas ng mga pamahiin sa kaniyang katha upang talakayin ang kahirapan sa kanayunan. Siklo ng buhay at kamatayan ang isinasalaysay ng kuwentong “Agunyas,” ngunit, ayon nga sa pamagat nito, mas madalas tumunog ang kampana para sa ritwal ng libing kaysa para sa mga ritwal ng mga yugto ng buhay ng tao. Araw ng Biyernes Santo, nagkataong ikalabintatlo rin ng

araw ng buwan, kaya dobleng malas ang dala ng araw na ginagampanan ng kuwento.

Gayundin, patong-patong ang mga suliranin ng mga taumbayan, na kinakatawan ng apat na pangunahing tauhan. Karukhaan ang tanging dahilan ng kanilang pagpunta sa sementeryo: ang tinderang nalugi ay sumasagawa ng ritwal upang manalo sa lotto; ang mangingisda’y nangunguha ng bungo upang gamiting pampataba ng mga isda sa palaisdaan; ang magsasaka’y kumukuha ng lupang pinataba ng mga bangkay; at ang naulilang pipi ang sepultorero, o tagahukay ng libingan. Kagawaran ng Aswang ang tawag ng mga magsasaka sa Kagawaran ng Agrikultura dahil walang pumapasok na kawani rito anumang oras sa araw. Nang marinig ng magsasaka ang kampana, naalala niya ang libing ng kaniyang pinsang namatay sa gutom noong apat na taong gulang siya. Habang tumutunog ang agunyas ng semana santa, kasabay nito’y may isa na namang dumaraang libing ng isang batang namatay rin sa gutom.

Sa satirikal na “**Ang mga Nawawalang Bangus,**” maraming nawawalang tauhan: Madaling araw nang umuwi ang asawa ni Sonia, kaya di sila nagkikita. Ang kapitan ng barangay, limang buwan nang lumiliban sa barangay hall. Ang mga kawani naman ng barangay hall, kahit pumapasok, larong Flappy Bird at showbiz tsismis ang pinagkakaabalahan. Ang tanging kawani na may ginagawang serbisyo sa mga mamamayan ang siyang binabara ng kapitan. Kung ituturing na kawani rin ng barangay hall si Bree dahil binigyan siya ng opisina bilang masahista ng kapitan, maaaring sabihing siya ang pangalawang kawani na may nagawang may bisa. Siya ang nakalutas ng bangayan ng dalawang magkapitbahay na nagbibintangan ukol sa nawawalang bangus. Ngunit nang iulat ito ni Bree sa kapitan ay tinulugan lamang siya (sa gayon ay gumala ang dungan; nawa’y yugyugin ni Bree at sa gayo’y di na makabalik).

Short Story

“**An Excerpt from the *Philippine Journal of Archaeology***” unfolds in the same way that an archaeologist sifts through the sand and dusts off the crust of soil stuck to a piece of ancient pottery. It adopts as its fictive mode an archaeologist’s report about a race of people whose remains are discovered on a slope of Mt. Pinatubo. Thus, one might initially mistake this piece of fiction as a handful of pages actually torn from a fieldworker’s journal. However, the American archeologists’ names allude to H. P. Lovecraft’s own fictional characters and an urban legend about Rizal’s kinship with Hitler.

The ancient remains are evidence of a civilization more advanced than has ever been said of the Filipinos' ancestors. There are Stonehenge-like structures, forensic signs of ritual sacrifice, and rock art drawings. The expedition comes upon a prize find, but they are forced to abort the project and abandon the site after the native guide reads eerie portents of doom. This narrative twist adroitly provides the convenient excuse for the site having been ignored all these decades despite its discovery.

The real story is revealed only in the postscript—a mere two paragraphs that are not even narrative. Finally, it is the last quote that seals in the story.

In “**The Descending**,” the real and the magical converge and weave in and out of each other to compose a story of time, place, and person melting into one whole character of a story. Multiple story arcs pile one on top of the other in this lengthy piece. There is the young widow coping with grief and aloneness; the history of the place—founded, developed, and destroyed—in the looming shadow of the volcano; and the myths and mysteries brought by the tides of the river.

In this story, the setting is Angeles City, a fictionist's treasure trove for its geography, cityscape, history, myth and legend, sociopolitical complexity, and multiracial culture. All these serve as the fabric in which is woven the story of Everyman's archetypal journey, which is also this world's equivalent of the epic journey into the seven circles of hell. But Everyman here is a Woman, particularly an American GI's abandoned granddaughter, who rises out of the muck of the banks of the Abacan River, marries into the city's *buenafamilia*, and is now suddenly widowed. The reader follows her into the labyrinths of the Kapampangan woman's psyche as she traverses Angeles City's alleys and byways in search of “the woman with the umbrella.”

“**Light in the Water**” is a hodge-podge of all the gothic elements and formulas to furnish the plot contrivances: an ancestral home; a possessive father; a mother conveniently absent from the plot; a snoopy husband not above reading his wife's diaries without her knowledge; flickering lights in the water to hint at resident ghosts in a shipwreck; the ship's stern jutting above the surface incredibly within sight; a secret door that accidentally opens to reveal a hidden room; a rattling skeleton just for the heck of it; a crippled housekeeper who will loquaciously provide the family's history with no prodding; and so on. While the husband pays lip service to wishing his wife the freedom to make her own decisions, what is consistently dramatized is

his annoying preoccupation with rescuing her as his classic damsel in distress. Thus, what the narrator “tells” is not what the narrative “shows.” The real horror of this story is that the wife is earnestly content with a husband who is so like her domineering father, only more insidiously so.

Sanaysay

Sa panahon ng pamamalasak ng mga popular na sanaysay (iyong mga sanaysay na nakatatawa o personal na sanaysay na pamanang tradisyon ni Rene O. Villanueva) na kinagigiliwan ng maraming mambabasa, sinikap ng mga editor at mga referee na piliin ang mga sanaysay na nag-aangat at nagpapamalas ng mayamang posibilidad ng anyo.

Nagtatalaban ang personal, kasaysayan, at komentaryong pampolitika sa “**Our Lady of Imelda**.” Dahil sa mga antas ng nasabing sanaysay, maraming pagbasa ang inihahapag nito sa sinumang babasa—maaaring isang lokal na kasaysayan, etnograpiya, alamat ng isang estatwa, o isang kritisismong pampolitika. Lahat nito’y mga salik ng iisang diskurso at, sa kasong ito, ng diskurso ng Our Lady of Peñafrancia. Ang diskurso ng Batas Militar sa Bikol ay ipinaloob sa diskurso ng Our Lady of Peñafrancia—o Inâ, ayon sa taguring ibinibigay sa kaniya ng mga Bikolnon—at sa gayon, diskurso rin ng sistema ng Katolisismo sa Pilipinas. Ito’y binubuo ng sumusunod na muhon: pagnanakaw at pagtubos, tulad ng pagnakaw sa imahen ng Inâ at pagbalik dito; sakripisyo at kabayanihan, tulad ng pagbagsak ng sandaang tao sa tulay ng Colgante habang sila’y nanonood ng prusisyon sa ilog; pag-alaala sa mabuti at paglimot sa kasalanan, tulad ng di na pag-imbestiga sa sakunang nangyari sa Colgante; gayundin, nang maibalik na ang nawalang Inâ pagkatapos itong nakawin, di na inimbestigahan kung sino ang nagnakaw, kung paano at bakit ninakaw, dahil sapat nang naibalik na ang nawalang Ina, kahit na nawala na ang mga mamahaling diyamante’t palamuti nito.

Naipamalas naman ng akdang “**Kubeta**” ang isang kritisismong panlipunan, na may talas ng obserbasyon ng isang historyador, sa kahirapan ng isang komunidad na may tuon sa kasalatan sa sanitasyon. Ginamit ng tagasalaysay ang kubeta bilang palatandaan ng bawat yugto ng kaniyang talambuhay, na sagisag din ng bawat yugto ng kasaysayang Pilipinas. Isinilang siya noong dekada 1960 sa Tundo, sa isa sa mga looban nito, na nanggangalang Kubeta, kaya “batang Kubeta” ang taguri sa mga batang lumaki sa pook na ito. *Hiya* ang kasinghulugan ng “palikurang bayan” sa kaniyang pagdadalagita,

dahil walang nagagawa sa loob nito na naililihim sa mga kasambahay at kapitbahay. *Kubeta* ang kaniya namang natuklasan nang maaari na siyang maki-c.r. sa kaeskuwela. *Komunal na toilet* ang nasubukan sa h.q. ng mga aktibista noong panahon ng Batas Militar. *Gubat* ang c.r. at natutong makisama sa baboy-ramo noon namang nag-immersion sa mga Ibaloy. *Sariling kubeta* na sa wakas ay kaniyang naipagawa matapos maipatayo ang bahay nang makapagtrabaho't nakapag-asawa na.

Nagtapos ang sanaysay sa paglalahad ng mga sakit na dumadapo sa mga taong nakatira sa mga purok na wala o di sapat ang mga c.r.: “Kung kubeta ang gagawing pamantayan para sa maunlad na kabuhayan, walang dudang kalahati ng mga taga-Tundo ang nasa ilalim ng guhit nito.”

Mahusay na naipamalas sa “**Mga Birtuwal na Karahasan**” ang pagtatagpo ng personal na karanasan at ang kritisismong pangkultura bilang isang sanaysay. Tinalakay nito ang pagkahumaling ng mga Filipino sa snuff films (alalahanin ang kontrobersiyal na video ng dalawang dalagitang dahan-dahang sinipa hanggang sa inipakan hanggang kamatayan ang isang tuta). Magbubukas ang sanaysay na ito sa ugat ng karahasan sa kulturang popular paris ng pelikulang bakbakan, penekula, at massacre films; maging ang sabong ng manok at gagamba at ang pagkahumaling sa boxing.

Sa kaniyang sanaysay, sinuri ni Castillo ang kasaysayan ng karahasang pulitikal sa Pilipinas, mulang mga madugong eksena ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig hanggang sa mga kasalukuyang hostage taking at shootout; at sa antas-global, halimbawa ang pagtortur ng mga sundalong Amerikano sa mga presong Afghanistan at ang mga karahasan ng mga Muslim at Kristiyano sa Indonesia. Inaasahang itong sanaysay ni Castillo ay isang panimulang pag-aaral pa lamang, na maaaring ipagpatuloy sa pagsusuri ng mga karahasang nagaganap sa Mindanao sa mga lumad, Kristiyano, at Muslim tulad ng Abu Sayyaf. Maaari niyang suriin ang suson-susong realidad sa likuran ng karahasang ito: na ito’y isang digmaang bunga ng pag-agaw at pagkamkam ng mga ari-arian ng mga lumad at Muslim sa Mindanao nang hikayatin ng pamahalaang Amerikano, sa pamamagitan ng Homestead Law ng 1903, ang mga pesante ng Bisayas at Luzon na lumikas patungong Mindanao. Ito ang paraang ginamit ng estadong Filipino upang malusaw ang mga kilusang rebelde tulad ng mga Pulahanes at mga kasapi ng Partidong Komunista, na ipinaglalaman lamang ang karapatang magkaroon ng sariling lupa.

Essay

“**The City in Philippine Gay Literature**” analyzes this literary subgenre not only in terms of gender but also of its postcoloniality. The hybrid nature of this literary subgenre is the product of the Filipino who was taught American notions of gender and sexual identity, thus restricting him to the binaries of masculine and feminine; but, paradoxically, this very discourse is also that of American liberalism, which allows for expressions of resistance and activism.

The essay gives a survey and history of gay literature, which includes Severino Montano’s little known because unpublished novel “The Lion and the Faun,” set in 1960s US and Manila; Orlando Nadres’s *Hanggang Dito Na Lamang*, set in the same period but in a rural village; Villa’s gay stories in *Footnote to Youth*, 1933; Federico Licsi Espino Jr.’s 1985 novel, *Lumpen*, a political allegory set in 1971 in Avenida Rizal, a.k.a. “the avenue of perversion”; and the various works in the 1994–2006 series, *Ladlad*. The centerpiece of the essay is its postcolonial reading of Rolando Tinio’s 1960s poem “A Parable,” dense with allusions to classical mythology and cryptic imagery bearing gay codes like the dual-gendered Tiresias, and descriptions of the gay city but, more importantly, anchoring itself on the postcolonial home that is the Philippines.

“**Transit Mundus: The Poetics and Politics of Death and Healing in Cordillera**” may be read as a companion piece to “An Excerpt from the *Philippine Journal of Archaeology*,” a short story also in this journal’s issue. In “Transit Mundus,” the author’s personal visit to the Ibaloi people’s mummies in the caves of Mt. Timbac arouses both indignation and sorrow at the indignities suffered by these mummies, not only from vandals and irresponsible tourists but more egregiously in the hands of perhaps well-meaning but apparently indifferent functionaries of the National Museum, who should know better than to tag the mummies’ limbs with green Dymo labels.

Panulaan

Mataas na pamantayan ang ginamit sa pagkakapili ng mga katipunan ng tula sa journal na ito. Gaya ng sariling hamon sa pagkakapili ng sanaysay, sinikap na tanggapin ang mga namumukod-tanging mga tula, na may

magkakaibang estratehiya, estilo, at pananalinghaga. Kapuri-puri ang “**Ang Aklat ng Pagkakanulo**” sa pagbabanyuhay ng mga episodyo sa Bibliya. Ginamit na lunsaran ang mga sagradong teksto upang suriin ang relihiyon at ang kasaysayan. Pinag-ugatan ng ganitong estratehiya ng mga akda ni Plaridel na “Dasalan at Tocsohan.”

Nagsilbing lunsaran naman ang mga obra ni Vicente Manansala para sa kalipunan ni En Villasis, na pinamagatang “**Manansala**.” Nabigyan ng bagong perspektiba ang mga pintura gamit ang ekphrasis, at naipamalas sa sinumang babasa kung paano nakapipinta ang mga salita at pagmumuni sa labas ng mga kuwadro.

Napatunayan ng dalawang koleksiyon ng tula—“**Talulot, Titik, Tula**” at “**Sa Pansamantala**”—kung paano magiging sariwa’t orihinal ang mga pamamaraang luma o naisagawa na ng mga naunang makata. Ginamit ni Monteseña ang mga katutubong imahen ng bulaklak upang talakayin ang klasikong paksain ng pag-ibig at pakikipag-ugnayan. Pagtitimpi naman (isang katangiang pambihira sa panulaang Filipino, lalo’t panlipunan ang pinapaksa) ang namamayaning katangian sa koleksiyon ni Alquisola, na pinamagatang “Sa Pansamantala,” kung kaya’t ang nag-uumapaw sa damdamin niyang paksain ukol sa pandarayuhan ay naging tahimik at mapagmuni.

Poetry

... we will allow to speak for itself.

By the editors:
ROSARIO CRUZ-LUCERO
HEIDI EMILY EUSEBIO-ABAD
EUGENE EVASCO